

SKARULIŲ ŠV. ONOS BAŽNYČIOS DENDROCHRONOLOGINIAI TYRIMAI IR PASTATO ISTORIJA

ADOMAS VITAS, GABIJA SURDOKAITĖ-VITIENĖ

Dendrochronologija (gr. *dendron* – medis, *chronos* – laikas ir *logos* – mokslas) – tai mokslas, kuris apima datuotų metinių medžio rievlių informacijos išgavimą ir jos taikymą aplinkos ir istoriniams tyrimams¹. Vienas iš dendrochronologijos uždavinių – tai medinių pastatų konstrukcijų ir meno kūrinių medienos datavimas, t. y. medžių, kurių mediena naudota pastatų konstrukcijose ar kituose dirbiniuose, kirtimo metų nustatymas². Ši mokslo šaka susiformavo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje³.

Skarulių bažnyčios medinių konstrukcijų mėginiai (medienos gręžiniai) dendrochronologiniam tyrimui buvo paimti 2018 m. vasarą. Tyrimų metu medienos mėginiai imti iš įvairių pasiekiamų konstrukcijų vietų: tirtos grindys ties anga į rūšį prie presbiterijos, perdengimo sijos ir jų vertikalios atramos, stogo gegnės ir pan. Vis dėlto šio tyrimo tikslas nebuvo tirti kiekvieną medienos konstrukcinį elementą. Tyrimų metu prioritetas buvo skirtas senai medienai, atmetant paskutinių dešimtmečių remonto metu keistus elementus. Taip pat ypatingas dėmesys skirtas medienai su netašytu kraštu ir išlikusiomis paskutinėmis rievėmis, nes tai leidžia nustatyti tikslią medžio kirtimo datą. Bažnyčios statybai ir vėlesnėms rekonstrukcijoms ar remontams, išskyrus altorių, naudota pušies mediena, kiršta ne vegetacijos sezono metu, dažniausiai iš brandaus miško. Vidutinis medžių, kurių mediena naudota bažnyčios konstrukcijoms, amžius – 103 m., o seniausia pušis buvo virš 200 m. amžiaus.

¹ James H. Speer, *Fundamentals of Tree-Ring Research*, Tucson: University of Arizona Press, 2010, p. 4.

² Michael G. L. Baillie, *Tree-Ring Dating and Archaeology*, London: Croon, Helm, 1985, p. 21–25.

³ Fritz Hans Schweingruber, *Jahrringe und Umwelt Dendroökologie*, Birmensdorf: Eidg. Forschungsanstalt für Wald Schnee und Landschaft, 1993, p. 1.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti Skarulių Šv. Onos bažnyčios pastatymo laiką, pateiktą šaltiniuose, ir rekonstruoti remonto darbų istoriją. Dendrochronologinis tyrimo metodas suteikia galimybę tiksliai nustatyti pastatuose naudotų medinių konstrukcijų medžių kirtimo laiką, o kartu ir apytikslę datą, kada pastatas buvo statytas, rekonstruotas ar remontuotas. Siekiant nustatyti tikslesnes Skarulių bažnyčios statybos ir remonto darbų datas, dendrochronologinio tyrimo rezultatai buvo palyginti su archyvinuose dokumentuose užfiksuotais faktais. Skarulių bažnyčios remontų istorijos rekonstrukcijai buvo pasitelkta archyvinė medžiaga, saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) Vilniaus vyskupijos konsistorijos fonde (f. 694), Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (toliau – KAKA), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS) ir Čartoriskų bibliotekoje Krokuvėje (*Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie*, toliau – BCz). Abiejų tyrimų rezultatai buvo lyginami tarpusavyje ir interpretuojama šaltiniuose užfiksuota informacija, kuri, kaip matysime vėliau, ne visada buvo tiksli. Kita vertus, Lietuvoje dažnai išskyla opi dokumentacijos trūkumo problema, todėl dažnu atveju dendrochronologinis metodas lieka vienintelis būdas sužinoti daugiau ar mažiau tikslesnę ir išsamesnę senųjų pastatų „istoriją“.

Bažnyčios statybos istorija. Skarulių bažnyčios pastatas ir jo interjero įranga, dailės vertybės seniai pateko į mokslininkų domėjimosi akiračių⁴, tačiau šios bažnyčios statybos istorija vis dar išlieka neaiški. Pastarojo laiko publikacijų dėka yra žinoma, kad pirmoji Švč. Mergelės Marijos Apilankymo, Šv. Jurgio, Mikalojaus, Martyno ir Onos bažnyčia Skaruliuose buvo įsteigta 1522 m. balandžio 1 d. Mikalojaus ir Magdalenos Stankavičių. 1522 m. gegužės 15 d. mirus Mikalojui, jo našlė kartu su Mikalojaus sūnėnais Vaclovu ir Jurgiu Andriejevičiais, Motiejumi Petraškevičiumi ir Stanislovu Bagdonavičiumi perleido Lipnikų bažnyčiai (taip tada vadinosi

⁴ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, „Trys gotiškos halinės bažnyčios Lietuvoje“, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Kaunas, 1960, t. 1, p. 228; Algė Jankevičienė, „Skarulių bažnyčia“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 274; Marija Matušakaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 31–34, 44–49, 218–219; Marija Matušakaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 110–112, 114–117, 126–132, 144, ir t.; Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, (ser. *Acta Academiae Artium Vilmensis*, t. 6), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995, p. 68–73; *Skaruliai*, sudarytojas Klaudijus Driskius, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.

Skaruliai) Lipnikų dvarą⁵. Žinoma, kad šioje bažnyčioje kunigo, tikro savo dėdės, buvo pakrikštytas būsimas Kauno maršalka ir naujos mūrinės Skarulių bažnyčios statytojas Andriejus Skorulskis (1554–1637)⁶. Atrodo, ir vėliau Skaruliai buvo svarbus giminės centras: 1692–1716 m. čia klebonavo kitas giminės atstovas – kun. Vincentas Skorulskis, nenustatytu metu parapijai tūkstančio auksinų legaciją buvo paskyręs Vilniaus kanauninkas Aleksandras Skorulskis (minimas 1683–1692 m. (iki mirties))⁷.

Andriejus Skorulskis kartu su Mikalojumi Kristupu Radvila Našlaitėliu (1549–1616) keliavo į Jeruzalę (1582-09-16 – 1584-07-07), kur 1583 m. birželio 29 d. buvo išventintas į Šventojo kapo riterių ordina⁸. XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentuose minima, kad mūrinis pastatas pastatytas pagal vienos Jeruzalės bažnyčios pavyzdį⁹.

Tradiciškai literatūroje teigiama, kad Kauno maršalka naują mūrinę bažnyčią pastatydino 1620–1622 m.¹⁰ Ši informacija pateikiama jau XVIII a. pabaigos bažnyčios dokumentuose. Pavyzdžiui, 1782 m. Skarulių parapinės bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad Andriejus Skorulskis, supirkęs žemes, buvusias prie Lipnikų, pagal savo pavardę pavadino Skaruliais ir apie 1620 m. pastatė mūrinę Šv. Onos bažnyčią¹¹. Vidmantas Jankauskas atkreipė dėmesį, kad istoriografijoje yra įsivėlusį klaidą – esą XVI a. pabaigoje Lipnikai, atitekę Skorulskiams, jau 1592 m. vadinami Skaruliais. Jis teigia, kad Skarulių lauko vardas turėjo būti vartojamas dar iki 1592 m., iki tol, kai

⁵ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis Anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, parengė ir sudarė Stephen C. Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 246.

⁶ Vaida Kamuntavičienė, *Kauno benediktinų vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, t. 1: *Kauno benediktinų vienuolyno tyrimai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016, p. 34, 38.

⁷ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie* (toliau – BCz), b. 1775 IV, l. 2432; Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra wileńska: W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych opracował Jan Kurczewski*, d. III, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 245, 263. Už šią nuorodą dėkojame dr. Liudui Jovaišai.

⁸ *Ibid.*, p. 38.

⁹ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: BCz, b. 1775 IV, l. 2243; *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė ir parengė Vytautas Jogėla, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, t. 6), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001, p. 293.

¹⁰ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228; Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274; Vidmantas Jankauskas, „Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos“, in: *Skaruliai*, p. 21.

¹¹ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 293.

Andriejus perėmė dvarą. Lipnikai ir Skaruliai vartojami sinonimiškai dar ir XVII a. pirmoje pusėje¹². Bet taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Lipnikuose-Skaruliuose savo valdas turėjo keli šios giminės atstovai. Pavyzdžiui, 1598 m. Trakų pilies teismo raštininkas Merkelis Miknevičius Skorulskis¹³ gražino savo tėvui Baltramiejui Miknevičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno paviete¹⁴. Tais pačiais 1598 m. kitas giminės atstovas, Petras Simonavičius Skorulskis, jam priklausiusią nuosavybę Skaruliuose testamentu užrašė savo seserims ir patvirtino tėvo užrašymus Skarulių bažnyčiai¹⁵.

Vėlesniuose bažnyčios dokumentuose esama ir kitų netikslumų. Pavyzdžiui, 1844 m. vizitacijos akte teigiama, kad Škaplieriaus brolija Skaruliuose įkurta 1749 m. liepos 8 d., tačiau iš ankstesnių dokumentų aiškėja, jog Vilniaus vyskupas ordinaras Aleksandras II Kotovičius ją aprobavo 1685 m. liepos 18 d., o į bažnyčią brolija įvesdinta 1694 m. spalio 12 d.¹⁶ 1700 m. teigiama, kad bažnyčia konsekruota 1682 ar 1685 m., tačiau jau 1716 m. inventoriuje (ne vizitacijos akte) skelbiama, kad bažnyčia konsekruota, bet kada ir kieno, nežinoma¹⁷.

Architektūros istorikė Algė Jankevičienė šią bažnyčią priskyrė halinių pastatų tipui¹⁸. Pastatas renesanso stiliaus su gotikos elementais¹⁹. Šios dvi

¹² Vidmantas Jankauskas, *op. cit.*, p. 19, 257; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios: Žinytas*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 223.

¹³ Merkelis Skorulskis – Trakų pilies teismo raštininkas (1593–1602), Kauno pilies teismo raštininkas (1602–1616), pateisėjis (1616–1622) ir teisėjas (1622–1639); žr. *Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: Spisy, t. 2: Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, opracowali Henryk Lulewicz et al., Warszawa: DiG, 2007, p. 650.

¹⁴ Raštas, kuriuo Trakų pilies teismo raštininkas Merkelis Miknevičius Skorulskis gražina savo tėvui Baltramiejui Miknevičiui Skorulskiui Skarulių dvarą Kauno paviete, 1598, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUIB RS), f. 69, b. 54.

¹⁵ XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, in: VUIB RS, f. 57, b. B-53-1302, l. 1–1v.

¹⁶ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2431; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2246. 1740 ir 1741 m. pateikiama kiek ankstesnė 1691 m. data; žr. 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 669, ap. 2, b. 321, l. 88; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: LVIA, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 83v.

¹⁷ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorių, in: *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (toliau – KAKA), b. 89, l. 215v.

¹⁸ Halinis pastatas – tai pastatas, kurio erdvė suskirstyta vienodo aukščio navomis, uždengtomis bendru aukštu dvišlaičiu stogu. Halinių bažnyčių skliautus remia kolonos, suskirstančios erdvę į navas, ir šoninės sienos; plačiau žr. *Dailės žodynas*, atsakomoji redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Kultūros ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 1999, p. 153.

¹⁹ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228.

1 iliustracija.
Perdangos sija
virš presbiterijos.
Kairėje pusėje
matyti gręžinio
paėmimo vieta
ir už jos esanti
sandūra su kita
perdangos sija.
Adomo Vito
nuotrauka, 2018

meno kryptys persipynusios ir sienų mūrų specifikoje: vienur plytos rištos gotikiniu, kitur – renesansiniu būdu²⁰. Skorulskis, kitaip negu Radvila, pasirinko tuo metu tradicinę architektūros stilių, o Radvila Našlaitėlis inicijavo pirmosios LDK barokinės bažnyčios statybą. Labiausiai renesansinė pastato meninė raiška atsispindi pagrindinio fasado kompozicijoje. Pagrindiniame fasade išryškinta triguba ir trys mažesnės arkos, renesansinė portalo struktūra²¹.

Grįžtant prie bažnyčios pastato remontų, reikia pastebėti, kad iš ankstesnių publikacijų žinoma, jog ji apdegė 1656 ir 1812 m. karų metu²². Kad bažnyčia daug kartų remontuota, akivaizdžiai matyti užlipus į pastogę. Daug kur akivaizdžiai matyti naujesnės ir senesnės gegnės bei ne vientisos, o iš atskirų gabalų sudurstytos perdengimo sijos (ilustracija Nr. 1). Seniausią medieną paprastai galima atpažinti iš tamsiai pilkos spalvos ir dėl oro kaitos, šviesos ir drėgmės poveikio pakitusios išorinės struktūros. Tačiau taip yra ne visuomet. Pasitaiko, kai vizualiai senesnė mediena, atlikus tyrimus, pasirodo esanti naujesnė. Tai gali būti paaiškinta kažkada buvusia prasta stogo būkle ir drėgmės patekimu ant stogo ir perdangos konstrukcijų.

Apie bažnyčios interjerą ir jos įrangą gausenių žinių pateikia 1700, 1716, 1721 m. inventoriai ir vizitacijų aktai. Ankstyviausiame surastame

²⁰ Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274.

²¹ Plačiau apie pastato architektūrą žr. Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, *op. cit.*, p. 228; Algė Jankevičienė, *op. cit.*, p. 274–276.

²² Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *op. cit.*, p. 223.

bažnyčios dokumente – 1634 m. inventoriuje – surašyti tik liturginiai indai ir tekstilė. Ši bažnyčia turėjo būti vizituojama apie 1654–1655 m. ir 1667 m., kai vyko visos Vilniaus vyskupijos vizitacijos, tačiau šių dokumentų nerasta, o ir 1697 m. inventorius (žinomas iš 1700 m. vizitacijos akto) taip pat nerastas ir nežinia, ar apskritai išlikęs.

XVII–XVIII a. sandūroje Skarulių bažnyčioje stovėjo trys altoriai. Didysis su septyniomis šventųjų skulptūromis (Andriejaus, Mikalojaus, Sofijos, Agnietės, Kotrynos, Barboros ir Mykolo)²³. Veikiausiai apie 1721 m. jis buvo pertvarkytas, nes tais metais jį konsekrovo Vilniaus vyskupas sufraganas ir koadjunktorius Motiejus Juozapas Ancuta (1650–1750)²⁴. Antrasis Švč. Mergelės Marijos Aplanavimo altorius 1694 m. tapo Škaplieriaus brolijos altoriumi. 1714 m. jį konsekrovo Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (1644–1722)²⁵. Trečiasis – Išganytojo Jėzaus Kristaus – altorius užbaigtas tarp 1700 ir 1710 m. 1710 m. jis jau minėto Vilniaus vyskupo Bžostovskio buvo konsekruotas²⁶.

Papildomai XVIII a. iki 1741 m. Skarulių bažnyčioje buvo pastatyti Šv. Stanislovo ir Šv. Tado altoriai²⁷. Juos fundavo bažnyčios koliautorius Stanislovas Skorulskis. Altoriai buvo drožėjų darbo, dažyti įvairiomis spalvomis ir vietomis auksuoti. Kiek vėliau Šv. Tado altoriaus titulas buvo pakeistas. Jame atsirado tuo metu itin populiarios Čenstakavos Dievo Motinos atvaizdas. Per 1781 m. gaisrą pastarieji altoriai sudegė, tik išliko Marijos paveikslas²⁸. 1782 m. Čenstakavos Dievo Motinos altorius jau buvo atstatytas iš patvaresnių medžiagų – jis buvo mūrinis. Čia kabėjo iš gaisro išgelbėtas aprūkęs Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas²⁹. 1820 m. bažny-

²³ 1634 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *KAKA*, b. 89, l. 214–214v; 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 215v; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2245; 1721 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *KAKA*, b. 89, l. 221v.

²⁴ 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 88; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 83.

²⁵ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 215v; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2245; 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 83v.

²⁶ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2430; 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2246–2247; 1740 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 88v.

²⁷ 1741 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 86.

²⁸ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 296–297.

²⁹ *Ibid.*, p. 310–313.

čioje būta penkių altorių³⁰. Naujausias – Šv. Antano Paduviečio, pastatytas šoninėje „koplyčioje“, o buvęs Nukryžiuotojo altorius perkeltas į emporą³¹, kurioje skulptūros tebestovi ir šiandien³².

Dendrochronologinis mėginių datavimas ir pastato remontų rekonstrukcija. Dendrochronologinis datavimas remiasi principu, kad tam tikros medžių rūšies rievinių pločio kaita yra panaši dideliame geografiniame regione³³. Tuomet lygindami datuojamo pavyzdžio medžio rievinių pločių seką su žinomu etalonu galime nustatyti tiriamos medienos medžio kirtimo ar žuvimo metus³⁴. Augdama pušis formuoja branduolio (centre, prie šerdies) ir balanos (kamieno išorėje) medieną³⁵. Branduolio mediena yra tamsesnės spalvos, sausesnė ir atsparesnė puvimui³⁶. Dėl šios priežasties medieną apdirbant išorinė balanos mediena dažnai būdavo pašalinama, taip padidinant medienos atsparumą medieną graužiantiems kenkėjams ir biodegradacijai. Pušies balanos rievinių skaičius priklauso nuo medžio amžiaus, t. y. balanos rievinių skaičius didėja medžiui senstant³⁷. Tuo remiantis matematiniais metodais galima apskaičiuoti galimai trūkstamą rievinių skaičių ir apytikslus kirtimo metus, t. y. nurodyti tikėtiną medžio kirtimo laikotarpį³⁸. Tuo atveju, jeigu nėra išlikusios nė vienos balanos rievės, tikslus datavimas nėra įmanomas ir tegalima nurodyti anksčiausią tikėtiną datą, po kurios

³⁰ 1820 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3669, l. 78–78v.

³¹ *Ibid.*, l. 78–78v; 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 319v–320.

³² Empora – architektūrinis elementas, viršutinė pastato dalis, balkonas bažnyčios viduje. Lietuvoje jos dažniausia projektuotos presbiterinėje pastato dalyje, dengtos skliautais ir atitvertos turėklais; plačiau žr. *Dailės žodynas*, p. 115.

³³ James H. Speer, *op. cit.*, p. 22–23.

³⁴ Michael G. L. Baillie, *op. cit.*, p. 153.

³⁵ Peder Gjerdrum, „Heartwood in Relation to Age and Growth Rate in *Pinus sylvestris* L. in Scandinavia“, in: *Forestry*, Edinburgh-Bristol, 2003, t. 76 (4), p. 413.

³⁶ Adam M. Taylor, Barbara L. Gartner, Jeffrey J. Morell, „Heartwood Formation and Natural Durability – A Review“, in: *Wood and Fiber Science*, Monona, 2002, t. 34 (4), p. 587.

³⁷ Peder Gjerdrum, „Estimating Missing Sapwood Rings in Three European Gymnosperm Species by the Heartwood Age Rule“, in: *Dendrochronologia*, Verona, 2013, t. 31, p. 228.

³⁸ Peder Gjerdrum, *op. cit.*, p. 229; Adomas Vitas, Maris Zunde, „Sapwood Rings Estimation for *Pinus sylvestris* L. in Lithuania and Latvia“, in: *Tree-Ring Research*, Loveland, 2019, t. 75 (1), p. 6.

2 iliustracija. Perdangos sija virš presbiterijos, datuota 1572 m. Nuotraukoje matyti medienos mėginių paėmimo gražtas. Adomo Vito nuotrauka, 2018

medis buvo nukirstas³⁹. Būtent su tokiais medienos datavimo sunkumais susidūrėme datuodami bažnyčios grindų medieną. Tai aptarsime vėliau.

Taigi nustatytos datos rodo medžių, kurių mediena naudota statybos reikmėms, nukirtimo laiką. Dažniausiai nukirsta mediena būdavo panaudojama iš karto⁴⁰, tačiau kartais prieš naudojant ji būdavo džiovinama kelerius metus⁴¹. Tuo tarpu mediena tapytų paveikslų lentoms būdavo laikoma – džiovinama ne mažiau kaip 4–5 metus⁴².

Skarulių bažnyčios statybai naudotos medienos medžių kirtimo datos rodo apytikslį bažnyčios statybos laiką ir daugelį bažnyčios rekonstrukcijų. Seniausia mediena, rasta trijose bažnyčios perdangos sijose, buvo kirsta 1572–1574 m. Šios sijos yra perdangos konstrukcijose virš presbiterijos (ilustracija Nr. 2). Kaip matysime toliau, tai yra antrinio panaudojimo me-

³⁹ Lot. *terminus post quem*.

⁴⁰ O. Rackham, John W. Blair, Julian T. Munby, „The Thirteenth-Century Roofs and Floor of the Blackfriars Priory at Gloucester“, in: *Medieval Archaeology*, York, 1978, t. 22, p. 105–122; Frederick William Bolton Charles, Marry Charles, *Conservation of Timber Buildings*, London: Taylor and Francis, 1995, p. 46.

⁴¹ Jeniffer Hillam, *Dendrochronology: Guidelines on Producing and Interpreting Dendrochronological Dates*, London: English Heritage, 2004, p. 14.

⁴² John M. Fletcher, „Tree-Ring Analysis of Panel Paintings“, in: B. A. R. *International Series*, t. 51: *Dendrochronology in Europe*, edited by John Fletcher, Oxford: BAR Publishing, 1978, p. 303–306; D. H. Miles, D. Haddon-Reece, „List 71-Tree-Ring Dates“, in: *Vernacular Architecture*, Oxfordshire, 1996, t. 27, p. 93–97.

diena. Tikėtina, kad pastaroji mediena naujosios mūrinės bažnyčios statybai panaudota išardžius senąjį medinį pastatą. Jeigu tikėsime senuosiuose dokumentuose pasakojama legenda, kad Skarulių bažnyčia pastatydinta pagal vienos Jeruzalės šventovės modelį, tai bažnyčios statyba negalėjo būti ankstesnė nei 1584 m., kai Andriejus Skorulskis grįžo iš Šventosios Žemės, o greičiausiai tik po to, kai perėmė bažnyčios koliatoriaus teises. 1592 m. birželio 29 d. Skaruliuose buvo surašytas aktas (patvirtintas spalio 6 d. Kaune), kuriuo Jonas, Mato sūnus, Petraševičius ir Paulius, Mikalojaus sūnus, Grinevičius-Petraševičius perleido bažnyčios ir klebonijos koliatorių teises Andriejui, Mykolo sūnui, Miknevičiui Skorulskiui ir jo žmonai⁴³. Taigi naujos mūrinės bažnyčios statyba greičiausiai pradėta ne anksčiau kaip 1592 m.

Dendrochronologinių tyrimų rezultatų dėka galima kvestionuoti istoriografijoje įsitvirtinusią bažnyčios statybų pabaigos datą (1620–1622). Kitai perdangos sijų grupei medžiai buvo nukirsti ir panaudoti XVII a. pirmajame dešimtmetyje. Viena sija datuota 1606 m., kita – 1600 m. (dėl suirusios medienos ir nepatogaus priėjimo imant mėginį nutrupėjo kelios rievės). Matyt, šiai grupei priklauso dar viena ar dvi sijos, kurių paskutinės rievės yra pašalintos medieną apdirbant, todėl jos datuotos ganėtinai plačiame 1594–1622 m. ir 1582–1610 m. datų diapazone. Tačiau 1716 m. bažnyčios vizitacijos akte pastato interjero aprašyme pažymėta, kad 1606 m. rugpjūčio 21 d. ties presbiterijos arka tarp pilorių ant medinės sijos buvo iškelta skulptūrinė Nukryžiuotojo grupė su Sopulingąja Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu⁴⁴. Vadinas, tuo metu mūrinė bažnyčia jau stovėjo, arba bent jau jos skliautai buvo sumūryti. Presbiteriją nuo navų dalies skyrusi medinė sija su Nukryžiovimo grupe (Nukryžiuotasis, Švč. Mergelė Marija ir šv. apaštalas Jonas) buvo faktiškai privalomas XVII a. bažnyčios interjero elementas⁴⁵, nors, atrodo, liturgiškai šios skulptūrinės grupės iškėlimo laikas ir apeigos nebuvo reglamentuotos.

Taigi bažnyčios statybos laiką galima būtų susiaurinti ir apibrėžti 1592–1606 m. laikotarpiu. Tačiau kyla klausimas, ar tuo metu, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje, mūrinės bažnyčios statyba galėjo trukti tokį trumpą – 14 metų – laikotarpį. Panašaus laikotarpio ganėtinai trumpos statybos pavyzdžių galime pateikti keletą. Pavyzdžiui, Jonišio bažnyčia sumūryta 1601–

⁴³ XVII–XVIII a. Skarulių bažnyčios dokumentų sąrašas, in: *VUB RS*, f. 57, b. B-53-1302, l. 1.

⁴⁴ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243.

⁴⁵ Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2006, Nr. 3, p. 6.

3 iliustracija. Arkos statramstis, datuotas 1671 m. Kairėje pusėje – bažnyčios pastogė virš presbiterijos. Adomo Vito nuotrauka, 2018

4 iliustracija. Gėgnė presbiterijos dalyje. Mediena kiršta 1676 m. Adomo Vito nuotrauka, 2018

1605 m., ir šis laikotarpis būtų gerokai trumpesnis, jei ne 1602–1603 m. maras, karas ir lėšų stoka⁴⁶. Nesvyžiuje pagal italų architekto Giovanni Maria Bernardoni projektą 1587–1593 m. pastatyta Dievo Kūno bažnyčia, o 1590–1596 m. Šv. Eufemijos bažnyčia ir vienuolynas⁴⁷. Vilniaus jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčia pastatyta 1604–1618 m., tačiau ir čia spartesnei darbų eigai trukdė lėšų stoka⁴⁸. Per 16 metų, 1610–1626 m., sumūryta Kruonio unitų cerkvė⁴⁹, o Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia iškilo per 11 metų (1620–

⁴⁶ Liudas Jovaiša, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai-Joniškis*, sudarytojos Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 215.

⁴⁷ Aistė Paliušytė, „Nesvyžius“, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sudarytojos Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 326–329.

⁴⁸ Neringa Markauskaitė, „Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčiai – 400 metų“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2004, t. 25, p. 291–294.

⁴⁹ Klemensas Čerbulėnas, „Kruonio unitų cerkvė“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1, p. 280; Jolita Liškevičienė, „Kruonis“, in: *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, p. 83.

1631)⁵⁰. Skarulių bažnyčia buvo gerokai mažesnė ir paprastesnė (konstrukcine prasme) už Nesvyžiaus, Vilniaus Šv. Kazimiero ir Visų šventųjų šventovių pastatus, todėl galimybė per keturiolika metų pastatydinti mūrinį Skarulių pastatą netenka abejoti.

1654–1667 m. karų su Švedija ir Rusija metu Skarulių bažnyčia, kaip ir kitos Lietuvos katalikų bažnyčios, buvo smarkiai nuniokotos ir jų materialinės bazės atkūrimui prireikė ne vieno dešimtmečio⁵¹. Iš gautų tyrimų rezultatų paaiškėjo, kad bažnyčios rekonstrukcija vyko XVII a. aštuntame dešimtmetyje: 1670 m. datuota perdangos sija, 1671 m. – arkos statramsčiai (ilustracija Nr. 3).

Ši rekonstrukcija, vykusi po „Tvano“ metu (1656) ištikusio gaisro, užsitęsė, nes bažnyčios stogo gegnei mediena buvo kiršta tik 1676 m. (ilustracija Nr. 4). Be to, žinoma, kad karo metu nukentėjo ir varpinė. Po karo dvaro savininkas Rapolas Zigmantas Skorulskis pasirūpino dviem naujais varpais (vietoje per karą sunaikinto senojo), kuriuos 1670 ir 1684 m. nuliedino Vilniaus liejikas Jonas Delamarsas⁵².

1714 ir 1716 m. datuotos dvi perdangos sijos. 1700 m. parapijos vizitacijos akte pažymėta, kad bažnyčios stogas ir skliautai yra tvirti, geros būklės ir gerai suskliausti⁵³. Jau 1716 m. dviejuose dokumentuose pastebėta, kad skliautuose matomos skilimo žymės ir kad mūrą reikia taisyti⁵⁴. Kaip tik tuo metu bažnyčios dokumentuose minima kanauninko Aleksandro Skorulskio legacija bažnyčios remontui, tačiau dėl jos buvo kilę problemų ir tuometinis parapijos klebonas šia suma disponuoti negalėjo⁵⁵. Vis dėlto, nepaisant nesklandumų, kaip rodo medienos datos, 1714 ir 1716 m. kiršta mediena buvo panaudota reikalingiems stogo ir skliautų remonto darbams.

XVIII a. vyko ir daugiau bažnyčios tvarkymo darbų. Kaip rodo tyrimai, 1731 m. buvo parengta mediena gegnei, 1756 m. – perdangos sijai,

⁵⁰ Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1: Vilnius, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 433–435; Klemensas Čerbulėnas, Romanas Jaloveckas, „Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia“, in: Lietuvos architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XX a. vidurio, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 280.

⁵¹ Vaida Kamuntavičienė, „Kauno dekanato parapijų padėtis XVII a. antroje pusėje“, in: Soter, Kaunas, 2009, t. 30 (58), p. 129, 135.

⁵² Michał Brensztejn, *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno: druk. Grafika, 1924, p. 56, 61.

⁵³ 1700 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2429.

⁵⁴ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243; 1716 m. Skarulių bažnyčios inventorius, l. 215v.

⁵⁵ *Ibid.*, l. 2262; *Ibid.*, l. 215v.

5 iliustracija. Apskrito skerspjūvio perdangos statramsčio prie užlipimo į pastogę, datuotas 1760 m. Adomo Vito nuotrauka, 2018

o 1760 m. – perdangos statramsčiui (ilustracija Nr. 5). Galbūt tai susiję su „neseniai atliktu“ stogo remontu, minimu 1782 m. vizitacijoje?⁵⁶ Be to, atrodo, kad 1781 m. birželio 15 d. gaisras išdegino tik vidaus įrangą, bet nepalietė virš mūrinių skliautų esančių pastogės medinių konstrukcijų. Tikėtina, kad būta ir daugiau Skarulių bažnyčios stogo rekonstrukcijų, tačiau didžioji dalis gegnių yra pakeista neseniai (XXI a. pradžioje) vykusio remonto metu.

XIX a. bažnyčia buvo remontuota po 1812 m. karo metu įvykusio gaisro. Perdangos sija keista po 1817 m. (tais metais parengta mediena), tačiau stogas sutvarkytas iki 1820 m. parapijos vizitacijos. 1817–1820 m. ne tik keistos sijos, bet ir panaudota 4000 naujų čerpių stogo skylėms uždengti⁵⁷.

Atskirom aptarimo nusipelno medinių bažnyčios grindų radimasis. Bažnyčioje ties presbiterijos ir navos sankirta yra įlipimo anga į po didžiuoju altoriumi esantį rūšį. Ties ja yra išlikusios dviejų laikotarpių medinės ir dar vieno laiko (ankstyviausio) žemiau esančios keturkampių plytų grindys.

⁵⁶ *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 293.

⁵⁷ Be to, 1812–1820 m. buvo sutaisyti ir 4 balsais papildyti vargonai, įstatyti nauji šventoriaus vartai, pastatyta klebonija. 1812–1820 ir 1820–1830 m. atlikti darbai ir naujai įgyti daiktai išvardyti 1830 m. bažnyčios vizitacijos akto pabaigoje; žr. 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 335–335v.

Apžiūrėtoje grindų konstrukcijoje ir paimtuose medienos mėginiuose nėra išlikę paskutinių rievų, todėl datuojant dendrochronologiniu metodu negalima nustatyti tikslios konkrečių metų datos, bet tik datas, po kurių medis buvo nukirstas ir vyko statybos darbai. Atlikti tyrimai rodo, kad grindys buvo įrengtos jau veikiančioje bažnyčioje po 1635 m. Tačiau jos nebuvo paklotos po visa bažnyčia. Apžiūros metu bažnyčios gale dabar yra matomos tik viršutinės grindys. Vis dėlto 1716 ir 1782 m. bažnyčios dokumentuose teigiama, kad tuo metu bažnyčioje būta grindų iš kvadratinų plytų (jas galima pamatyti ir šiandien ties minėta įlipimo anga)⁵⁸. 1803 m. Skarulių klebono Mykolo Borevičiaus raporte teigiama, kad be daugybės kitų darbų, jo lėšomis bažnyčioje buvo paklotos grindys⁵⁹. Tačiau vėlesniuose bažnyčios dokumentuose vėl rašoma, kad visa bažnyčia grįsta „paprastomis“ plytomis ir tik „kopyčiose“, t. y. prie šoninių altorių, ir chore paklotos obliuotų lentų grindys⁶⁰. Todėl tikėtina, kad ir ankstesniuose dokumentuose šios tik nedidelėje pastato dalyje buvusios medinės grindys neminimos, o plytos pastebėtos kaip užimančios didesniąją bažnyčios dalį. Iš paimtų tyrimui mėginių tikslios antrojo laikotarpio grindų medienos kirtimo datos nustatyti neįmanoma, nes medieną apdirbant buvo pašalintos išorinės balanės rievės. Matematiniai skaičiavimai rodo, kad su 95% tikimybe šioms grindims medžiaga ruošta 1810–1863 m. laikotarpiu. Tikėtina, kad 1803 m. kun. Bortkevičius paklojo tik dalį medinių grindų šalia nuo XVII a. buvusio plotelio, o ant apatinių medinių ir plytų antrosios viršutinės viso pastato grindys, kurios matomos ir šiandien, buvo paklotos po 1851 m., kai paskutinį kartą vizitacijos akte labai aiškiai išskirtas dvigubas jų medžiagiškumas⁶¹.

Medienos kilmė. Be medienos datavimo, dendrochronologija įgalina nustatyti medienos kilmės regionus, t. y. regioną, kuriame augo medis, iš kurio buvo pagaminta statybos poreikiams naudota mediena⁶². Tyrimo

⁵⁸ 1716 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 2243; *Vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 294.

⁵⁹ 1804 m. Skarulių klebono raportas Vilniaus vyskupui apie Skarulių bažnyčios padėtį, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 43, b. 16250, l. 2.

⁶⁰ 1820 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 78; 1830 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 319v; 1851 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 321, l. 102.

⁶¹ 1851 m. Skarulių bažnyčios vizitacijos aktas, l. 102.

⁶² Dieter Eckstein, Sigrid Wrobel, „Dendrochronological Proof of Origin of Historic Timber – Restrospect and Perspectives“, in: *TRACE – Tree Rings in Archaeology, Climatology*

6 iliustracija. Išardyto altoriaus kolonų elementai iš liepos medienos. Skersiniame pjūvyje, trečiosios nuotraukos apačioje ir ketvirtosios nuotraukos viršuje dešinėje matyti priklijuoti pušies medienos gabaliukai. Adomo Vito nuotrauka, 2018

metu medienos iš Skarulių bažnyčios rėmių pločių sekas lyginome su Kauno, Vilniaus, pietvakarių Baltarusijos (Nesvyžiaus) ir šiaurės rytų Baltarusijos (Vitebsko, Oršos, Polocko) regionų chronologijomis. Pati seniausia mediena, kiršta 1572–1574 m., pateko į Skarulius iš Kauno ir Vilniaus regionų. 1606 m. naujosios bažnyčios statybai mediena kiršta Vilniaus apylinkėse ir rytinėje Baltarusijos dalyje (Dauguvos aukštupyje), o XVII a. bažnyčios remontui po „Tvano“ mediena kiršta ir Vilniaus, ir Kauno apylinkėse. 1714–1716 m. rekonstrukcijai naudota mediena iš Kauno apylinkių, o 1731 m. ir 1756 m. – iš Vilniaus.

Bažnyčioje yra saugomos kadaise išardyto šoninio altoriaus keturios kolonų dalys su drožybės elementais (ilustracija Nr. 6). Joms pagaminti naudota liepos mediena su nedideliais įklijuotais pušies intarpais. Nors ir nėra galimybių detaliau apžiūrėti šiuo metu bažnyčioje esančius altorius, galime daryti prielaidą, kad altoriai ar jų dalys irgi pagaminti iš liepos medienos. Kadangi liepos medžio rėmių istorinio laikotarpio chronologijų nėra sukurta, tai šiuo metu datuoti minėtas altoriaus dalis nėra techninių galimybių. Tegalime tik pasakyti, kad buvo pasirinktos šimtmetės liepos, kurių amžius siekė

net iki 140 m., o kamienai sąlygiškai nebuvo stori, t. y. metinės rievės buvo siauros. Kažin ar dabar Lietuvoje pavyktų aptikti tokių augančių liepų, kurios būtų apimamos suaugusio žmogaus rankomis ir būtų 140 m. amžiaus.

Išvados. Atlikti dendrochronologiniai tyrimai rodo, kad Skarulių Šv. Onos bažnyčia pastatyta apie 1592–1606 m. Statybai naudota ir mediena, kiršta 1572–1574 m., – ji, matyt, išimta iš ankstesnės medinės Lipniukų (Skarulių) bažnyčios. Ši data rodo ankstesnės medinės bažnyčios remonto datą, nes mažai tikėtina, kad 1572–1574 m. naujai statyta bažnyčia būtų taip greitai perstatinėjama. Galima teigti, kad Skarulių bažnyčia buvo remontuota bent penkis kartus. Pirmasis remontas įvyko XVII a. aštuntame dešimtmetyje po karo su Švedija ir Maskva. XVIII a. vyko net 3 didesni remontai (1714–1716, 1731 ir 1756–1760), o XIX a. fiksuota rekonstrukcija po 1812 m. Prancūzijos ir Rusijos karo.

DENDROCHRONOLOGICAL RESEARCH AND BUILDING HISTORY OF ST ANNE'S CHURCH IN SKARULIAI

Summary

Analysis of the timber from St. Anne's Church in Skaruliai was carried out in 2018. The research aimed to revise the time of the construction of the church and to reconstruct the history of repair works. The results of dendrochronological dating were compared with the facts recorded in archival documents.

The oldest timber found in three beams of the ceiling was dated to 1572–1574. The beams from the earlier building were reused. The dates question the traditionally established fact that Andriejus Skorulskis built the church in 1620–1622. Based on dendrochronological dates of timber constructions and historical sources, it is possible to date the time of the construction of the church to 1592–1606. The building of the church might have begun in as early as 1592, because a deed was drawn up in Skaruliai on 29 June of that year by which the rights of collators of the church and the parsonage passed to Andrius Miknevičius Skorulskis and his wife. Dating of the beams indicates that construction work in the church took place in the 1600s. The visitation act of 1716 testifies the fact that the church was already in place in 1606. The act mentions that on 21 August 1606, a sculptural group of the Crucifix with Sorrowful Virgin Mary and St. John the Evangelist was raised on the wooden beam on the pillars above the presbyterian arch.

Dating of St. Anne's church in Skaruliai revealed at least five periods of the building renovation: 1670–1676, 1714–1716, 1731, 1756–1760, and after 1812.